

„NEBŪKIM RASEINIŲ MAGDĖS“

*Virginijus Gasiliūnas kalbina profesorių Albiną Jovaišą**

VIRGINIJUS GASILIŪNAS. Žinot, Profesoriau, kažkaip keistai... Galvojau, nuo ko gi čia pradėt šnekint profesorių Jovaišą. Dažniausiai, kai su kokiais rašytojais šnekies ar kitas šnekina, ar pradeda kas rašyt, tai, žiūrėk, – nuo gimtojo kaimo, nes taip aiškėja, koks iš to išėjo rašytojas, o mokslininkai tarsi teturėtų tikrai kokią *alma mater* ir jokių ten tėviškių, atseit, niekas jam, matyt, ar neturėjo įtakos, ar kaip kitaip... Jūs gimęs Šiauliuos. Lietuvos mastu, na, tai – svarbus miestas.

ALBINAS JOVAIŠAS. Kaip žmona Liuda sako, užaugau ant grindinio.

V. G. Taip, vadinasi, kai Jūs atėjot į universitetą, tai iš švarko kišenės, taip sakant, žagrės rankena nestyrojo. Papasakokit apie va šitą pradžią visą. Šiauliai...

A. J. Na, ką gi. Esu kilęs iš amatininkų, kaip anksčiau sakydavo, šiaučių, šeimos – arba batsiuvių. Baigiau Šiaulių vidurinę mokyklą, 1950 metais. Tai pats dar nebuvai šio pasaulio išvydęs, kiek man savaime aišku. Paskui teko mokslo metus praleist dėl traumos fizinės. Mokykloje žaidžiau futbolą, užsiiminėjau šiek tiek lengvąja atletika ir ypač sėkmingai – šachmatais. Ir visą laiką man neblogai sekėsi rašyt rašinius įdomiam mokytojui, buvusiam Jono Jablonskio mokiniui Tomui Stoniui. Jo jau, žinoma, dabar nebėra tarp gyvųjų. Ir tokiu būdu ta lituanistika man jau vidurinėje mokykloje, na, tas lietuviškumas kažką rodė. Taip pat labai gerai sekėsi ir matematika – trigonometrija, geometrija. Tai kai man dėl tos fizinės traumos, dėl kojos lūžio, teko

* Interviu su Virginijumi Gasiliūnu Valkininkų geležinkelio stoties gyvenvietėje 2006 08 07, patikslinta ir papildyta prof. Albino Jovaišo ten pat 2006 10 31.

praleist vienerius mokslo metus, tai po tų metų aš svarsčiau, ką man pasirinkt: ar lituanistiką, ar buhalteriją.

V.G. O! Gal prašovėt. Buhalteris... (*Juokiasi*).

A.J. Gal jau seniai būčiau ir kalėjime atsėdėjęs, kaip kartais pasitaiko, ypač XX amžiaus buhalteriams. Bet yra puikių, dorų buhalterių. Na, bet taip atsitiko, kad vis dėlto nusvėrė lituanistika. – Dabar rimtai. Buvo ir tokių dalykų, kuriuos aš čia tau pasakysiu. Nebebijau. Turėjau brolių, ketveriais metais už mane vyresnį. Jis, būdamas Šiaulių mokytojų seminarijos mokinys – studentas, kaip vadinsim, – palaikė ryšius su mišku, buvo suimtas namuose 1945 metų pradžioje ir po penkerių metų Abezės lageryje šiaurės Urale mirė, eidamas 23 metus. Man baigiant vidurinę 1950-aisiais – jis tais metais mirė. Tai tas smūgis ką davė? Kad aš 1951 metais nebestojau į Kauną, bijodamas liežuvių, o atvažiauvau toliau nuo Šiaulių, į Vilnių, ir čia įstojau į lituanistiką. Suprantama, jokiose anketose, mano rašytose, apie brolių žymės negalėjo būti. Buvau vienas šeimoje. – Bet tuo laiku aš jau ir buvau vienas šeimoje, nes brolio jau nebebuvo. Mane priėmė komisija, kuriai pirmininkavo rektorius Jonas Bučas. Na, tai žiūri jis į tą mano anketą: „Aha, iš darbininkų“, – nors pagal Leniną, rodos, šiaučiai yra smulkioji buržuazija, bet aš dabar tiksliai nebegaliu išaiškinti. – „Aha, iš darbininkų, labai gerai. Mums reikia didesnio procento universitete iš darbininkų“. Va taip ir pradėjau studijuoti lituanistiką 1951 metais. Tai dabar yra 55 metai, kai aš – lituanistikoje.

Įvairios buvo bangos: vienos palankesnės lituanistiniam darbui, kitos – ne tokios palankios. Dabar aš paminėsiu palankiausias. Tai darbas Lietuvių kalbos ir literatūros institute (dabar jis vadinasi Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu, nes atsiskyrė nuo kalbininkų), kur ir pats, Virginijau, dirbi. Tai ten dirbdamas arti 10 metų (1958–1966) parašiau kandidatinę disertaciją apie Liudviką Rėzą. Na, pasirinkimas tokios temos tada, anais laikais, nebuvo jau taip su šypsena sutiktas. Temą pasirinkau 1956 metais, baigdamas studijas. Universiteto partinio biuro sekretorius Kuzmickis, jei aš

neklystu¹, kai reikėjo temą galutinai tvirtinti, sako: kodėl tu pasirenki temą apie Rėžą? Dabar ten Rusijos Federacija, kur tu, tokią disertaciją parašęs, gausi kokių užsakymų, ateit paskaitų skaityt, pasidarysi reikalingas kitiems? Tai čia tokia kaip ir periferija. – Na, bet mane buvo parėmę profesorius Jurgis Lebedys dėl tos temos ir katedros vedėjas profesorė Meilė Lukšienė. Taip aš ir parašiau Institute tą disertaciją, išleistą 1969 metais. Tapau mokslų kandidatu, o dabar jau mane privalai, Virginijau, vadinti daktaru dėl tos disertacijos.

V. G. Nes esat nostrifikuotas.

A. J. Nostrifikuotas jau laisvoj Lietuvoj, dabartinėj.

V. G. Dabar dar pagalvoju – pasižiūrėjau į *Lietuvių literatūros enciklopediją*. Nėr užrašyta, kad jau po baigimo privalomai pamokytojaves. Tiesiai į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą. Aš tada pagalvoju: „ne kožnam pabažnam“ durys ir tada atsidarydavo, ir dabar atsidaro.

A. J. Aš pasakysiu, kaip buvo. 1956 metais baigiau Universitetą ir įstojau į neakivaizdinę aspirantūrą. Ir tada pasirinkau Liudviką Rėžą. Tada išėjo tokie griežtesni įstatymai ir į stacionarinę iškart nebuvo galima, tai įstojau į neakivaizdinę ir taip stūmiausi. Buvo visokių bangų. Dirbau Radijo komitete, iš pradžių diktorium, paskui Literatūros redakcijoje, paskui atėjau, Lebedžio rekomenduotas, jau į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą, pas amžiną atilsį Kostą Doveiką, į jo skyrių. Dirbom drauge – Janina Žėkaitė, Regina Mikšytė, Leonas Gineitis, Vytautas Vanagas, pats Doveika. Ir tada, skyriuj dirbdamas, ir parašiau, pabaigiau disertaciją. Ten mane išleido jau į stacionarinę Mokslų akademijos aspirantūrą, ir taip parašiau disertaciją *Liudvikas Rėza*. Neblogai man pasisekė. Oponavo profesorius Vincas Mykolaitis-Putinas ir profesorius Jurgis Lebedys. Lebedys iš pradžių buvo vadovas neakivaizdinėj studijoje, paskui, Institute, man vadovavo Bronius Pranskus-Žalionis, profesorius, kairiųjų pažiūrų. Bet galiu

¹ Prof. Albino Jovaišo patikslinta, kad tuo metu Universiteto partinei organizacijai vadovavo Vytautas Kuzminskis.

iš karto pasakyt – visiškai nesikišo. Absoliučiai. Atneši jam gabalą disertacijos, jis paskaito, be jokių pastabų atgal atiduoda. Bet atliko kaip vadovas pareigas: parašus, viską sudėdavo. Ir įvyko gynimas. Tai dabar – kuo jis ypatingas. Tai buvo paskutinė disertacija, kuriai oponavo profesorius Vincas Mykolaitis-Putinas. Paskui jau sveikata jam nebeleido prie tokių disertantų pagalbų prisidėt. O oponavo todėl, kad jie labai gerai sutarė su profesorium Jurgiu Lebedžiu, ir Lebedžio rekomendaciją, taip sakant, aš turėjau ne kokią nors raštišką, bet žodinę, ir Mykolaitis-Putinas sutiko man oponuoti. Na, taip apgyniau disertaciją.

Paskui plūdo užplūdo vėl įvairios bangos, bet vis tiek aš kažkaip laikiausi prie lituanistikos. Kartais įgaudavo tas mano lituanistinis mokslas, na, kaip ir bibliografijos pobūdį, nes teko dirbti Knygų rūmuose.

Pagalčiau prasidėjo antrasis man ypač sėkmingas laikotarpis: nuo 1971 metų ėmiau dėstyti Vilniaus universitete. Pradžia buvo labai neįprasta.

V. G. Profesoriau, palaukit, dar vienas dalykas. Žiūrėkit, mūsų, jaunesnių, galvose Knygų rūmai tai būdavo maždaug taip: kai iš visur išmeta su koku „vilko bilietu“, tai žmogus įsitaiso Knygų rūmuose. Na, bent jau tokia nuomonė ar toks mitas. O kaip Jūs į tuos Knygų rūmus?..

A. J. Tu, Virginijau, iš dalies neklysti. Tik tiek pasakysiu. Lemtis. Ten dalis darbuotojų buvo būtent tokie. Galėčiau iš jų paminėti ne vieną pagarbos vertą pavardę. Bet tegul kitą kartą. Pavyzdžiui, ten dirbo grįžęs iš lagerio Griškėnas, kuris 1941 metais, rytą iš birželio 22 į 23, per mikrofoną paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą – dar nacių kariuomenei neužėmus Kauno. Per Kauno mikrofoną. Algirdas Griškėnas, literatas. Jau miręs. Kai grįžo iš lagerio, tai jam ten ir buvo vieta – Knygų rūmuose. Na, va taip ir toliau. Bet didžioji dalis darbuotojų buvo universitetinio išsilavinimo aukštos kvalifikacijos bibliografai, daug nusipelnę tautos kultūrai, be jokių „vilko bilietų“. Deja, tada dar buvo draudžiami pokario išėvijios šaltiniai. Tarp kitko,

ta proga pasakysiu, kad likimas mane buvo suvedęs ir dar su vienu garsiu „skelbiku“. Griškėnas paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą 1941 metais, prasidėjus Vokietijos ir Rusijos karui, o su kitu aš dirbau – su tuo, kuris pirmas 1940 metais paskelbė per radiją sovietų valdžią Lietuvoje. Taip buvo kalbama.

V. G. Čia irgi Knygų rūmuos?

A. J. Ne, jau čia ne. Kur tau Knygų rūmuos! – Jau čia tu, Virginijau, pajuokavai. Jis jau dirbo ten prie Janučio. Jonas Januitis buvo Radijo ir televizijos komiteto pirmininkas, o Jonas Miliušis, kuris paskelbė sovietų valdžią, buvo vienas iš jo pavaduotojų. Irgi jau yra miręs. Turėjo gerą lietuvių kalbos jausmą.

JUOZAS GIRDZIJAUSKAS. Profesorius Lebedys labai išgyrė tavo disertaciją. Tada aš ją susiradau. Na, jis labai trumpai atsiliepė, sakė, labai gerą disertaciją parašė. Tai po to aš ją susiradau kažkur – ar nuėjau į skaityklą, kur būdavo saugoma. Retų spaudinių, Profesorių skaitykloj. – Taip. Ir ją tenai perskaičiau. Tai buvo pirma, turbūt, mano perskaityta disertacija.

Paskui paaiškink, Albinai, kas yra triumviratas.

A. J. Galiu, Juozai, pasakyt, kas tas buvo triumviratas. Tai studentai draugavom. Trys studentai lituanistai labai artimai draugavom. Tai buvo paskui žymus profesorius, dabar amžiną atilsį, Albertas Zalatorius. Su Zalatoriaus šeima, taip sakant, šeimomis draugavom, Albertas ir jo žmona Aldona – mūsų sūnaus Vytauto krikštatėviai. Ir buvo Tomas Sakalauskas trečias – tas, kuris dabar daug knygų apie dailininkus, muzikus, menininkus ir kitus va tokius kūrybos žmones yra išleidęs. Jau keliolika knygų, gal dvidešimt, jis yra parašęs. Tai va ir būtų triumviratas.

J. G. Bet tas triumviratas labai puikiai dainuodavo. Jis pagarsėjo kaip dainininkų trio.

A. J. Na, gal jauni būdami ir užtraukdavom kokią nors, kaip sako, „lašą padarę“. Nors nesijautėm, žinoma, jokie „prudnikovai“, atsiprašau. Bohemoms taip pat nepriklausėm – rimti dalykai rūpėjo.

J. G. Jeigu dirbai radiofone, tai balsą turėjai.

A. J. Na, laimėjau konkursą, susidarė tokios aplinkybės. Ar tu, Virginijau, paliksi tai įrašė, ar ne, bet va, gyvas gyvenimas. Sušaudė Beriją, ir ėjo pranešimas per radiją apie Berijos nusikaltimus, kad jis yra nubautas šita bausme. Ir skaitė to pranešimo tekstą diktorius Antanas Saulynas, kuris yra žinomas ir kaip poetas, jis yra parašęs tekstą tai dainelei, kaip ten, – a, „Žalioj stotelėje“. Yra tokia dainelė. Tai Saulyno žodžiai. O Saulynas, nelaimė, buvo išgėręs. Taip man pasakojo kiti. Ir beskaitant jam pradėjo kliūti artikuliacija. Ir nespėjo jusiai pabaigt skaityt to teksto, įėjo vadovybė į studiją, nutraukė jo skaitymą, atvedė kitą diktorių toliau tęst skaitymą, o Saulyną pašalino. Iš darbo. Tą pačią dieną. Rytą jis jau rado įsakymą. Tada paskelbė konkursą naujam diktoriui. Ir aš tą konkursą laimėjau, būdamas studentas – trečio kurso studentas – 1954 metais. Tai va, tokia dar detalė. Paskui kurį laiką ir tarnavau Januičiui. Jonas Januitis irgi jau miręs. Kai baigiau Universitetą 1956 metais, dar kalbino pasilikti, dar žadėjo pasiūsti į Maskvą, ten ištbulint mano dikciją, pas tokią Visockają, jūs tai nežinot, bet anų laikų garsi diktore. Bet aš atsisakiau. Paskui patekau į Radijo literatūros ir dramos redakciją... Na, bet čia mintis nušoko kažkur kitur...

V. G. Taigi iš Knygų rūmų perėjot į Universiteto biblioteką, pas Jurgį Tornau. Tada iš bibliotekos – į Literatūros katedrą – atrodo, kad taip viskas sklandžiai: į priekį, į priekį, į priekį. Taip atrodo. O kaip iš tiesų?

A. J. Ne ne, oi ne. Oi nesklanziai. Nedėsnigai. Netikėtai mirė profesorius Jurgis Lebedys. Ir liko Lietuvių literatūros katedra be senosios lietuvių literatūros autoriteto. Pradėta ieškoti, kas galėtų po Lebedžio mirties tą kursą bent, na, bent pradėti skaityti, bent kažkokiu būdu programą tą vykdyti. Tada dekanas buvo profesorius Jonas Palionis. Palionis pasikvietė mane, sako (o aš dirbau pas Tornau bibliotekoj, buvau vis tiek, kaip sakoma, mokslų kandidatas), sako, gal galėtum, žodžiu, pradėt tą dalyką. Na, teko pasvyruoti dėl to, nes su pačia senąja literatūra taip tiesiogiai aš nelabai buvau susidūręs. Be to,

ten reikia lotynų kalbos, reikia lenkų kalbos, reikia vokiečių kalbos, reikia rusėnų, kaip aš sakau, arba tų senųjų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rytinių slavų, kalbos pažinimo. Jau tomis kalbomis reikia bent skaityt. Surizikavau. Galvoju, po truputį, po truputį tas kalbas prastumsiu. Šiaip tai vokiečių aš buvau mokėsis ir vidurinėj mokykloj, ir aukštojoj, nemažai skaičiau vokiškai rašydamas disertaciją. O kai esi pramokęs rusiškai, tai atrodo, kad ir lenkiškai bei rusėniškai jau galėsi maždaug susivokti. Sunkiausia buvo lotynų. Zulinti reikėjo alkūnes ir žodynus. Ir aš sutikau. Bet viską lėmė gi rektorius – rektorius!

V. G. Kas 1970 metais buvo?

A. J. Kubilius. Akademikas Jonas Kubilius. Dekanas Palionis mane pristatė rektoriui, ir rektorius, taip konfidencialiai pasikalbėjęs, sako: „Gerai“. Ir priėmė mane nuo 1971 metų sausio į Lietuvos literatūros katedrą. Tai ar gali laikyti tą kelią sklandų, jeigu aš į katedrą patekau po Lebedžio mirties? Tai liūdnas kelias. Taip.

V. G. Ir atsakomybė.

A. J. Ir atsakomybė. Taip pradėjau krapštytis, krapštytis. Lebedys man visą laiką buvo palankus. Nuo pat pirmo kurso. Kai aš parašiau kursinį darbą, tada tokį proseminarinį darbą apie Joną Bretkūną, truputį pasėdėdamas ir prie jo rankraščių fotokopijų Universiteto Retų spaudinių skyriuj, tai jis gerai įvertino, ir paskui, kai atėjo laikas man stot į tą neakivaizdinę aspirantūrą, irgi pritarė. Žodžiu, atvirai pasakysiu, Lebedys man ne sykį padėjo gyvas būdamas, ir aš iki šiol neužmiršau, kad jis man padėjo. Jis man suteikė jėgų.

V. G. Bet savo globotinius jis veikė ir pažiūromis.

A. J. Tik tiek galiu pasakyti, kad jis laukė sovietų valdžios kracho Lietuvoje. Ir nesulaukė. Nespėjo sulaukt. Jis 1970 metais mirė. O dar reikėjo laukt kone 20 metų. Nesulaukė, bet jis laukė, aš žinau, tikrai tikrai. Čia tokios subtilybės. Dabar nebūtina detalizuoti, bet būtinai atsimink, Virginijau: Lebedys laukė okupacijos kracho...

V. G. Gerai, atsiminsiu, Profesoriau. Ir dar vienas... Štai apie ką noriu Jūsų paklaust. Aš suprantu, kad Jums tikriausiai sunkiausias

pareigos buvo fakultete. Tuoį pasakysiu. Daugelio studentų atminty Jūs išliksit ir kaip prodekanas. Su dekanu Jonu Balkevičium Jūs buvot toks duetas, na, kad, tiesą pasakius, mes Jus vadindavom vardu. Aš pasakysiu labai gerą dalyką: mes Jus labai dažnai tiesiog vardu vadindavom, tarp savęs, aišku. O dar kai Jūs parėmėt studentų „Filologijos rudenis“, tai jau, taip sakant, geresnio ir nebuvo. Bet „sustojo“ Jūsų knygos. Aš pasižiūrėjau, kad per tą laiką, kai Jūs įjunkot į šitą...

A. J. Į tuos prodekanystės duburius... Neįmanoma suderint. Negalima suderint tokių dalykų. O artėjo Universiteto 400 metų jubiliejus!.. Aš tada ir sukūriau tokią savo pseudoteoriją galbūt. Sunkus yra fizinis darbas, sunkesnis protinis, jei jį dirbi iš pašaukimo, bet pats sunkiausias yra administracinis, o prodekano ir yra, deja, administracinis darbas. Tai dar gerai, kad dekanato talkininkės buvo nuoširdžios, kultūringos, pareigingos. Man dekanate apie dešimt metų tartum kažkur iškrito. Aš negalėjau progresuoti. Na, truputį, labai labai mažai. Bet kai jau išėjau iš prodekanystės 1984 metais, greit prasidėjo Sąjūdis. Prasidėjo Gorbačiovo pertvarka, o paskui Sąjūdis. Ir nuo tada iki šiol parašiau apie 10 knygų ir studijų. O tada ir prasidėjo tas mano laimingasis laikotarpis: maždaug nuo 1988 metų.

V. G. Norėjau klaust. Štai kaip, pasakysiu, buvau, Profesoriau, suformulavęs klausimą, bet Jūs jau pradėjot į jį atsakinėt. Kartais šitai pasakoma, kad, neduok Dieve, gyvent pervartų laikais. Kai kas, tarkim, daugiau apie pinigus galvoja, tad jeigu kokios pervartos, tai keičia pinigus, o humanitarui galbūt, ačiū Dievui, kad gali gyvent pervartų laikais.

A. J. Suprantu, ką nori pasakyti. Aš ne pavyzdys, kad pervartų laiku gyventi blogai. Svarbu, kaip kas „verčiasi“. Pervarta mane ir pakėlė. Kad nebūtų tos mūsų, kartoju, – mūsų pervartos, aš neturėčiau produkcijos. Aš neturėčiau išleistų darbų.

V. G. Tai ne tik produkcija. Aš pagalvojau, gerokai pasikeitė senosios literatūros supratimas. Ne tik periodizacija, bet ir apimtis, kas priklauso mūsų literatūrai, ir, svarbiausia, didelis nuopelnas yra

Jūsų su profesore Eugenija Ulčinaite parašyta *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius* (2003). Bet, man atrodo, labai svarbus ir Jūsų vadovėlis (pirmasis leidimas 1989), kuris skirtas vidurinėms mokykloms. Kaip gi šitas vadovėlis?

A. J. Neblogai jis nuslydo man parašyt. O kaip atsirado? Labai aiškiai ir paprastai. Prasidėjo Sąjūdis, pamatėm, kad jau nebėra ko ten tuos reveransus marksizmo leninizmo klasikams daryt. Pradėjom galvot savo galva. Mūsų galva visą laiką tokia buvo, bet neretai ją slėpdavom po „pagalvę“ – žinojom, kas neleidžiama, – ta vadinamoji autocenzūra veikė. Vis tiek veikė, po šimts kalakutų! Negali – negali, ko negali. Su kakta gi sienos nepramušt. Bet kai prasidėjo Sąjūdis, aš nedelsdamas nė dienos ėmiausi naujos dvasios darbo. Su atvirom pažiūrom, savo galva, atmesdamas tas visokias dogmas ir t. t. Ir 1988 metais pradėjau rašyti. 1988 metų birželio 3 dieną susikūrė Sąjūdis, 1988 metų rudenį jau redagavau naują vidurinėms mokykloms skirtą senosios lietuvių literatūros vadovėlį. Pavadinimas buvo šokiruojantis tiems, kurie galvojo dar „raudonai“. Pavadinimas buvo toks: *Nuo raštijos pradžios iki tautinio sąjūdžio*² (iki Antano Baranausko imtinai). Tokia sąvoka vadovėlio antraštei – „tautinis sąjūdis“. O už tautinį sąjūdį, jo reikšmingumą iki tol kas sugebėjo, tas kandžiojo autorių. Ir štai aš parašiau tokį vadovėlį, Kauno „Šviesa“ išleido. Tada dar dirbo ten redaktorė, kuri baiminosi, kad per daug čia istoriškumo, čia ta Lietuvos valstybė, čia tie Lietuvos kunigaikščiai. Bet tu parašyk apie senovę be istorijos! Neįmanomas dalykas! Apie modernią, naują literatūrą gali rašyt, mažai paliesdamas arba net ir visai nepaliesdamas istorijos, bet kai rašai apie senovę, tai negali nerašyt apie valstybę. Ir rašai apie valstybę, apie jos kunigaikščius – reikia juos paminėt. Sakykim, tada aš ryžtingai Gediminą įvedžiau, jo laiškus, nors tai nėra grožinis tekstas, bet iš jo galima padaryt ne tik istorinę, bet ir kultūrinę, stilistinę, psichologinę interpretaciją. Vadovėlis pirmą kartą

² Pilnas pavadinimas – *Lietuvių literatūra: Nuo raštijos pradžios iki tautinio sąjūdžio* (red. pastaba).

išėjo, kaip minėjai, 1989 metais. Pirmieji tikrieji Sąjūdžio metai. O jau 1990 metais Lietuvos nepriklausomybė atkuriamą. Padėjo vadovėlį leisti Kauno „Šviesos“ kolektyvas, redakcijos vedėja Lidija Rasimavičienė. Aš tada rektoriui Kubiliui padovanojau tą knygutę. – Atsimeni, Juozai, vežėm ją su kolegomis ir į Lebedžio gimtuosius kraštus, į Devynduonius Kėdainių rajone. Ir staiga gaunu laišką iš Jono Kubiliaus, iš rektoriaus. Tai man kaip brangenybė, brolau, ir rašo jusiai: „Džiugu, kad kalbos apie tautinę mokyklą nelieka tik kalbomis. Dar maloniau, kad prie šio darbo prisideda ir Universiteto mokslininkai. Taip greitai parašytas vadovėlis – tai puikus pavyzdys [...]“. Padėkojo man už vadovėlį. Turiu originalą to laiško. Jis yra ir skelbtas, pats esu į spaudą padavęs jubiliejiniam leidiniui apie Lietuvos literatūros katedrą (2002). Na, tai va. Matai, ką aš dariau, ir koks buvo mūsų rektorius Jonas Kubilius. Taip jis iš karto užfiksavo naują liniją, naują kalbėjimą, lietuvišką mintį, lietuvišką dvasią ir iš karto rado reikalo padėkoti dėstytojui – nė aš profesorius buvau, nieko. Bet Kubilius labai vertina vadovėlius, nesvarbu, ar jie aukštosios mokykloms; ypač jis vertina vidurinėms mokykloms, nes supranta: kas mokosi vidurinėje mokykloje, tas paskui pereina į aukštesnę stadiją ir į aukštojo mokslo stadiją. Aš labai džiaugiuosi, kad man taip pavyko. Ministras Darius Kuolys už tą vadovėlį man paskyrė premiją.

Tai buvo toks laikotarpis, o paskui prasidėjo, tiesa, truputį anksčiau, didieji jubiliejai. Aš priminsiu. Universiteto 400 metų jubiliejus sukako dar anais laikais, 1979-aisiais. Reikšmingas prologas tam grandioziniam jubiliejui buvo Universiteto bibliotekos keturiasdešimtmetis 1970 metais. Bet 1979 metais jau „sudrebėjo žemė“. Virė jau, kaip sakyti, mintis. Laisvės mintis. Paskui atėjo Martyno Mažvydo Pirmosios lietuviškos knygos 450-ieji, atėjo Mikalojaus Daukšos katekizmo 400-ieji, Daukšos postilės 400-ieji, Kristijono Donelaičio gimimo 275-ieji. Tai tie jubiliejai – kaip šaukliai. Kai kas mano: a, jubiliejus, pašnekėjo, išsiskirstė, raudono ar balto vyno taurę išgėrė, leidinį išleido, ir – po jubiliejaus. Šįkart buvo kitaip. Jubiliejai

gi tie paliko ryškiausius pėdsakus, daugybę knygų ir straipsnių, pasklido plačiam regione, ne tik Lietuvoj, bet ir užsienyje, pavyzdžiui, Universiteto, Mažvydo, Donelaičio... Šitie jubiliejai labai sustiprino visur lituanistiką. Ir būtent tas laikotarpis iki 2000 metų, kol aš dirbau Universitete, būtent tas laikotarpis toks man yra sodrus, tada ėjo tos mano knygutės, daugiausia mokyklai, straipsniai ėjo. Dar toks dalykas. Tuo laikotarpiu keletą metų dirbau „pusininku“ Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Ten pradėta leisti mokslinių studijų ir publikacijų serija *Senoji Lietuvos literatūra*. Štai ir šiandien man Sigitas Narbutas atvežė keletą naujų tomų, nes aš, gyvendamas Varėnos rajone, ne viską iš karto galiu pasiekti. Taigi šį tą esu paskelbęs ir tame tęstiniame leidinyje *Senoji Lietuvos literatūra*. Gyvenau dar Vilniuje. Esu studijų ir vertimų paskelbęs. Bet ten jau akademinės studijos. Ten jau ne vidurinei mokyklai ir net ne studentams. Tiek spaudi, kiek galvelė geba. Analizuoji senus tekstus, daug skaitai.

Tai tokie dalykai. Ir galų gale pasakysiu: kadangi gana produktyviai tą laisvos Lietuvos laikotarpį pasireiškiau, jau rašėme ir akademinio pobūdžio senosios Lietuvos literatūros istoriją, tai esu gavęs Gedimino ordino Riterio kryžių 2003 metais. Iš Adamkaus rankų. Aš atnešiu tuoj ir parodysiu ordiną, kai jau mes čia šnekėsime laisvai, nebe į mikrofoną.

V. G. Būtinai!

A. J. Prezidento Valdo Adamkaus dekrete pasakyta: „Vasario 16-osios – Lietuvos valstybės atkūrimo dienos proga [...] apdovanoju [...]“. Ir nuotrauką parodysiu. Priimdamas tą Kryžių atsivedžiau ir savo vaikaitį Jonuką Jovaišą, kad jis į tą nuotrauką žiūrėdamas neužmirštų, koks buvo jo senelis Albinas Jovaišas. Stovime greta prezidento apdovanojimo metu.

V. G. O vis dėlto tas akademinis Jūsų veikalas, parašytas su profesore Ulčinaite, laikytinas atnaujinta XIII–XVIII amžiaus literatūros istorija. Taip simboliškai skamba priešpaskutinis sakinytis: „padarėme, ką galėjome“. Iš Antikos atėjusi frazė, tik užrašyta lietuviškai. Mintis

ta pati. Jeigu taip kas priremtų prie sienos ir paprašytų pasakyt savo nuopelnus senosios Lietuvos literatūros istorijos studijoms? Juk būtent per Jūsų kūrybingiausių laikotarpį, manau, kai kas ir apsvirtė, ir atsistojo ant kojų.

A. J. Keitėsi, šiek tiek keitėsi. Net Mindaugas atėjo į mūsų literatūros istoriją. Tai buvo padaryta pirmojo vadovėlio antrajame variante („Šviesa“, 1998). Ten jau neberašoma apie XIX amžių. Vadinasi *Senoji Lietuvos literatūra*.

V. G. Ir dabar jau, man atrodo, šitaip ir „stovės“ ta senoji literatūra, kaip jūs paleidot. Ar ne?

A. J. Nemanau. Taip būti negali. Jeigu kas sustoja, tai blogai. Nestovės, Virginijau, nestovės! Dabar klausyk. Ir tai, kas yra padaryta, tai nėra kokio ten vieno (gėda sakyti!) Albino Jovaišo ar vienos labai gerbiamos profesorės Eugenijos Ulčinitės, ar akademiko Zigmo Zinkevičiaus. Vienu. Jovaišas – tik dalelė. Tie dalykai subrendo Vilniaus universitete ir kitur, ir jie brendė kolektyviškai. Vienas vieną grūdą pridėda, kitas kitą grūdą, trečias – šaltinį, idėją, knygą. Ir taip susikūrė ta koncepcija, kuri atitinka nepriklausomos Lietuvos ideologiją, dvasią, moralę, pastangas. Atitinka kol kas? Kai kam ji atrodo tradicinė. Ir gerai, vadinasi – ne sezoninis dizainas. Bet bus toliau dirbama. Ir į plotį, ir į gylį. Dar reikia parašyti specialų vadovėlį studentams. Paprasčiau, suprantamiau, vaizdingiau, įdomiau – tai, kas svarbiausia. Tai toks uždaviniukas. Tada bus atkurta tradicija, bandyta deformuoti 50 metų.

Sigitas Narbutas projektuoja išleisti senąją Lietuvos literatūrą dešimčia tomų. Ar jam pavyks tai įgyvendinti, nežinau. Kokios yra galimybės? O galimybės tokios: toliau reikia plėsti supratimą apie senąją, na, sakykim taip, Lietuvos, lietuvių literatūrą. Nė vienas terminas nėra geras. Kai pasakai „senoji lietuvių literatūra“, atrodo, kad tai tik tautinė literatūra. Kai pasakai „senoji Lietuvos literatūra“, tai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūra. Tai kiek ten tautų, kiek literatūrų? O Mažoji Lietuva? Vokiečiai? Vėl ištirpsta kažkokios ribos ir kažkokie atramos taškai. Na, bet nesvarbu. Dabar apie ter-

minus nekalbėsime. Ateitis suras gerą terminą. Taip išeina, kad reikia integruoti daug dalykų į tą sąvoką, apie kurią kalbam, iš kitų tautų. Na, klasikinė filologija jau integravo į Lietuvą daug lotyniškos literatūros, lenkiškos literatūros, bet ką darysim su slaviškomis ir neslaviškomis srovėmis Didžiojoje Lietuvoje? Ir jas reikia integruoti. Žinoma, ne-
vagiliaujant. Toliau. Reikia plėsti pačią literatūros sąvoką. Kažkada profesorius Juozas Girdzijauskas yra pasakęs: „Literatūra yra tai, kas parašyta literomis“. Tai ir yra literatūra. Taip. Logiška. Vadinasi, ieškosime ne vien tik retorikos, figūrų, vaizdų, jausmų, bet ieškosime ir kitko. Kas skraidė ore, bet mes dar neįspėjome, vardu nepašaukėme. Sakysim, tirti reikia testamentus, laiškus, tirti reikia Lietuvos Metriką. Rodos, toli ji nuo tradicinės literatūros, bet reikia rasti aspektų, kaip prie tos Metrikos prieiti ne tik istorikui, bet ir literatūrologui, kultūrologui. Tarp kitko, kultūros istorija, mano nuomone, dabar gerai plėtojasi. Yra daug gerų kultūros istorikų Lietuvoje. Ir tada, gal tada ir išsikristalizuos tie nauji tomiai. Galbūt tai *idée fixe*, o gal ir ne. Na, bet tai jau būtų, žinoma, ne vieno žmogaus, ne kelerių metų darbas. Tai va tokie dalykai. Aš čia paminėjau tik kai kuriuos atžvilgius. O ką atneš literatūrologijai kibernetika? O gal būtų prasminga, ypač rašant apie mūsų senosios literatūros problemų *visumą*, ieškoti kažkokios naujos interdisciplinos? Kokios?

Taip gražiai vienam susikaupus, kai niekas netrukdo, ir pradėjus galvot, taigi tada ir ateina geriausios mintys, kada vienas su savimi esi ir vienas galvoji, mąstai. Vieną mintį sugalvojai – atmeti, kitą sugalvojai – atmeti, bet tai, ką atmeti, irgi yra žingsniai į priekį. Atmetimas taip pat yra progresas. Ne aš dabar tai sugalvojau, bet taip yra, mokslo principas toks. Radimai ir atmetimai. To paties medalio abi pusės. Bet medalis – vienas.

V.G. Profesoriau, dar apie vieną dalyką, paskutinį, norėčiau užklaust. Net šiek tiek nustebau, nežinau, kieno ranka vedžiojo rašiklį, kai įžangą rašėt savajai su profesore Ulčinaite išleistai istorijai, ties ta vieta, kur kalbama apie dorinį literatūros aspektą.

A.J. Mano ranka.

V.G. Jūsų ranka?

A.J. Mano ranka!

V.G. Ir dabartiniais laikais, kai šitaip perskaitai... Na, ką čia dabar – literatūra turi būt tik estetika, turi būti tiktai gražūs stilistiniai manevrai, ir kuo tavo plunksna labiau manevruoja, tuo tu esi didesnis mokovas?

A.J. Taip, retorikos, estetikos specialistas, jautrus, išvalgus žmogus.

V.G. O jūs va šitą akcentą. Juk ne atsitiktinis, ir dar „pakursyvinot“.

A.J. Neatsitiktinis. Dėl to, kad į tą dorinį akcentą aš atkreipiau dėmesį (pasakiau nevykusiai: atkreipiau dėmesį, – juk mes, humanitarai, visą laiką apie tai galvojam, tai kokį ten „dėmesį atkreipiau“; čia jau pasakiau nei šį, nei tą; tuos žodžius ištrink, biurokратиška kažkokia formuluotė!), dėl tos dorovės mane kažkaip naujai užgavo Volanas. XVI amžiuje lotyniškai rašęs Lietuvos publicistas Andrius Volanas. Jis pasakė taip: kas yra tie kilmingieji? Vieni kilmingi, kiti nekilmingi, bet, sako, ne paveldėjimas duoda kilmingumą, o tavo darbas. Kilmingumas reiškia, koks tu esi. Jeigu tu esi doras, tai tu esi ir kilmingas. Duoda jisai Cicerono pavyzdį. Pasirodo, Cicerono šeimos pavardė lotyniškai reiškia kaip ir žirnis koksai. Tai jo draugai sako: klausyk, sako, tu dabar garsus politikas, oratorius ir t. t., o tokią pavardę turi – Žirnis. Keisk, sako, pavardę. Ciceronas tada atsakė: aš padarysiu taip, kad mano pavardė neš žmonėms garbę, ir aš jos nekeisiu, nes mano darbai padarys tą pavardę garbingą, dorybingą ir t. t. Tai va šitokių impulsėlių „stumdinėjamas“ aš ir pabrėžiu tą dorovę. O be to, apskritai pažiūrėkim, kas šiandien aplink mus. Kas aplink mus? Maža tikrai kilmingų. Iš literatūros istorijos irgi reikia mokyti, taip pat ir dorovės, ir daug ko. Kaip Algirdas Julius Greimas sakė: visa tai yra „žmōgaus mokslai“. Tai puiki, sąmoninga, prasminga kirčio „klaida“: „žmōgaus mokslai“! Pats girdėjau. Dvasios stilistika!

V.G. Ačiū.

A.J. Virginijau, nepaklausei, ką aš dabar darau.

V.G. Tai, sakėt, kad pabaigėt viską.

A.J. Panašiai, bet ne visiškai. Žodžiu, taip.

Savo laiku aš išleidau tokią nedidelę knygutę *Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas*. Aš ją rašiau maždaug 1987 metais, iš įvairių savo straipsnių, pranešimėlių. Tada būdavo taip, kad mus pakviečia apie ką nors papasakot įvairūs kolektyvai, pavyzdžiui, ką nors apie XVI amžių, kas ten, kaip ten, apie Barborą Radvilaitę, tai ir einam. Ir tada iš tokių populiarių paskaitėlių apie Mažvydą ir t. t. gimė man ta knygutė *Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas*. Tai apie XVI amžiaus autorius, kurie rašė lietuviškai ir išleido lietuviškas knygas. Išėjo ta knygutė irgi 1989 metais, kaip tas rektorius pagirtas mano vadovėlis. Dabar žiūriu, kad tiek metų praėjo, daug visokiausių naujų darbų. Tai aš dabar išplečiu tą knygutę ir tikiuosi išleisti jos antrą leidimą. Tada buvo sąjūdinis, o dabar – nepriklausomybinis darbelis. (*Kolegos draugiškai juokiasi.*) Va tiek dar norėjau pridurt.

Turiu dar ir kitą svajonę. Vis dėlto tiek metų – trisdešimt! – dėstęs studentams, norėčiau parašyt jiems adresuotą vadovėlį. Tarsi atsidėkoti. Būtent studentams. Dabar ką – eina ta linija: Biržiška, Lebedys, Girdzijauskas. Bet aiškiai trūksta dar vieno takto – naujo vadovėlio studentams. Iš tos pačios tradicijos, bet jau mūsų laikams pritaikyto vadovėlio. Žinoma, reikia pasižiūrėti, kaip kitos tautos dabar rašo, nors apie tai pagalvojus man visada iš atminties iššoka rektorius Jono Kubiliaus frazė šio rudens spaudoje: nebūkim Raseinių Magdės, negaudykim, nemėgdžiokim svetimųjų, nebūkim Raseinių Magdės, būkim savi. Taip – būkim patys savimi.